

הנערה מארל, סוויטה מס' 1 בדו מינור (חלק ראשון מתוך פרק הפרלוד)

מאת ז'ורז' ביזה (25.10.1838 - 3.5.1875)

כתבה: עודדה הררי

על המלחין

ז'ורז' ביזה נולד בפריז למשפחת מוזיקאים מכובדת. אביו היה מורה לפיתוח קול ומלחין, ואילו אימו הייתה פסנתרנית מחוננת. הוא הוטבל בשם אלכסנדר קיסר ליאופולד, על שם של שלושה קיסרים ומלכים; השם ז'ורז' ניתן לו על ידי סנדקו.

משחר ילדותו הועידה לו משפחתו עתיד מוזיקלי. את יסודות הנגינה רכש במהירות בהדרכתה הקפדנית של אמו, איתה אף למד לקרוא תווים בטרם הכיר את אותיות האלף-בית, וסגל לעצמו הרגל – לשבת על הרצפה מחוץ לחדר העבודה של אביו, כשאוזנו צמודה לדלת, ולהאזין לזמרת התלמידים של אביו.

אביו עודד אותו לכיוון ההלחנה. בגיל תשע, ועל-אף גילו הצעיר ובניגוד לתקנון, התקבל לקונסרבטוריון של פריז לאחר שהפתיע את בוחניו בכישוריו ובהיקף ידיעותיו. בין מוריו היו שארל גונו, אנטואן מרמונטל וז'אק הלוי, שלימים יהיה לחותנו. ביזה זכה במסגרת לימודיו בפרסים רבים, בתחומי הנגינה וההלחנה.

ביזה זכה בפרסים רבים על השגיו בסולפז', בנגינה בפסנתר, בנגינת פוגה בעוגב. מאוחר יותר הוענק לו הפרס החשוב ביותר "פרס רומא", שאיפשר לו לימודים בלי דאגות פרנסה למשך חמש שנים.

פרס רומא זיכה אותו במלגת לימודים ושהייה באיטליה, בה התגורר במשך שלוש שנים והרבה בנסיעות בין עריה.

הז'אנר שעמד במרכז יצירתו של ביזה היה, ללא ספק, האופרה. אך למרות שהאופרות שלו זוכות להצלחה רבה עד ימינו, הרי שבזמנו שלו לא זכה לכך. הוא נאלץ לא פעם לחזר אחר במאים וזמרים, פטרונים ומפיקים, והציע מיצירותיו למוציאים לאור.

כבר מתחילת דרכו כמלחין נטה להתחיל פרויקטים הלחנתיים בהתלהבות גדולה ולזנוח אותם באמצע הדרך. משחזר לפריז מצבו החמיר ופקדו אותו משברים רבים. במשך חמש עשה שנים הוא הצליח לחבר ולהעלות ארבע אופרות. גם מלחמת פרוסיה-צרפת, המצור, בריחת המשפחה מפריז והמפלה של צרפת, היו למכשול ועיכוב לכתיבתו.

יצירותיו לא זכו להצלחה לה ציפה, וקשייו הכלכליים אילצו אותו לעסוק בהערכת תווים ובהוראה, תחומים אותם כינה בשם "עבודות דוחק". בריאותו שהייתה לקוייה משחר ילדותו התערערה, ואת הכוחות המועטים שנותרו בו נאלץ להקדיש לאשתו שסבלה מבעיות נפשיות.

ביזה נפטר בטרם עת בגיל שלושים ושבע בלבד, בלא שזכה לחזות בהצלחת יצירותיו ברחבי העולם.

על היצירה

המחזה "הנערה מארל" (במקור טרגדיה על אהבה נכזבת מאת המחזאי אלפונס דודה) הוצג ב-1872 עם מוזיקת לוואי שחברה על ידי ז'ורז' ביזה לפי פריסה של עשרים ושבע אפיזודות מוזיקליות כגון פתיחה, אינטרמצו, סוגי מבוא קצרים במערכות שונות ועוד.

המחזה נכשל, אך המוזיקה נתקבלה באהדה רבה. ביזה החליט לשדרג אותה ועיבד אותה לתזמורת גדולה, לפי סדרה של שתי סוויטות תזמורתיות אשר הפכו ברבות הימים לחלק בלתי נפרד מרפרטואר סימפוני.

הסוויטה מס' 1 בדו מינור בנוייה מארבעה פרקים:

פרלוד: אלגרו דציזו (טמפו די מארצ'יה), בקצב של מארש.

מינואטו: אלגרו ג'וקוזו

אדג'טו: אדג'יו

קריון: אלגרטו מודרטו

חלק ראשון מתוך פרק הפרלוד - נושא וארבע וריאציות

מאפיינים בולטים

הפרלוד בנוי בחלקו הראשון מנושא וארבע וריאציות מנוגדות זו לזו.

הנושא מבוסס על נעימה נפוצה ממחוז פרובנס הידועה בשם "מרש המלכים". נהגו לשיר אותה ולנגן אותה בשני כינורות בימי חג המולד. היא אף שובצה במארש של המלחין הצרפתי ז'אן בפיטיסט לולי.

Allegro deciso. (tempo di marcia) ♩ = 104

Violin I

5

9

13

בנושא שני משפטים :

הראשון מורכב משני פסוקים סמטרים (פותח – סוגר)

המשפט השני אף הוא מורכב משתי פסוקיות סמטריות (פותח – סוגר), מדגיש את המאגר המינורי-הרמוני עם ביטול הטון המוביל.

הנושא באוניסונו על ידי כלי נשיפה מעץ (קרן אנגלית, קלרינט, בסון, סקסופונים) קרנות וכלי קשת. אופיו הנמרץ של הנושא מועצם על ידי הצגתו באוניסונו, בעוצמה עזה ובארטיקולציה הנעה בין סטקטו ומרקטו.

סדרת הוריאציות נבחנות זו מזו בחלופה בין תזמור מלא ותזמור מצומצם (טוטי לעומת רביעיות או טריו), באופי, במרקם, בטונליות ובארטיקולציה.

וריאציה ראשונה

הוריאציה הראשונה מושמעת על ידי רביעיית כלי נשיפה מעץ, חליל, אבוב, קלרינט ושני בסונים; היא מתאפיינת בצמצום התזמור בעוצמה שקטה מאד ובארטיקולציה בלגטו. הוואריאציה המופנמת הנה בעלת מרקם אוורירי ושקוף המבליט את הקווים הקונטרפונקטים המנוגדים סביב הנושא המושמע על ידי הקלרינט.

וריאציה שנייה

"סערה" בזעיר אנפין מתחוללת עם ראשית הוריאציה: התזמורת המלאה נשמעת בדינמיקה מתגברת נחלשת ומתגברת. התזמור מתאפיין בשני רבדים בולטים ושונים בצבעם ובכיוון המלודי: כלי הנשיפה הנושאים את נעימת הנושא, וכלי הקשת ותוף הסנר עוטפים אותה במצלול מרעיד

Fl. *pp* cre - scen - do

S. D. *pp* cre - scen - do

Vln. I *pp* cre - scen - do

(בטרמולו).

במשפט השני של הוואריאציה כלי הקשת מרחיבים את המנעד – מטפסים ויורדים לחלופין, וממשיכים לשמור על אותן הפיגורות הריתמיות. כל אלה יוצרים את האופי הערני עד נרגש של הוואריאציה.

וריאציה שלישית

בוריאציה זו – כמו בראשונה – מצטמצם התזמור ואיתו גם הדינמיקה יורדת. הפעם מככבים הבסונים, הקרנות והצ'לי. הנושא מושמע בצ'לי במז'וריאציה. הטמפו הוא *Andantino* (84), ומהלכי הקונטרפונקט במרקם הטריו מבליטים את הניגודים בין התפקידים: הבסונים נוכחים במעין אובליגטו ריתמי של שלישיונים בסטקטו, והצ'לי והקרנות במשיכות צלילים בלגטו.

Andantino (♩ = 84)

Bsn. *p*

Hn. in C *p aber sonore*

Vc. *p espress.*

וריאציה רביעית

וריאציה זו היא ברוח *Marcia trionfale* מארש ניצחון. הטמפו הראשון של הנושא המקורי חוזר באינטנסיביות גדולה, בעוצמה עזה מאד ובטוטי תזמורתי במרקם הומוריתמי. כלי ההקשה, החוצצרות והטרומבונים שנעדרו מהצגת הנושא בראשית הפרק, מככבים כעת לאורכה של הוריאציה האחרונה ומוסיפים התרוממות רוח.

המהלך הדינמי הנפתח בפורטיסימו עובר במחצית הפרק לרגע קט לפיאניסימו כדי לאגור תנופה ולהשתרע שוב במלוא הראוותנות לקראת סוף הפרק. במענה שקט בין כלי הנשיפה ממתכת ונשיפה מעץ נשמע שוב שקט של שברירי הנושא החותם את הקודה.

הצעות לפעילות ולהעשרה

כתבה: נגה תמיר

1. האזנה ראשונה לנושא – בחירת ההגדרה המתאימה :
ולס (ריקודי), מארש (שיר לכת), קינה...
2. הכרת נושא המארש (מלודית ומבנית) – כשתי מנגינות קצרות שכל אחת חוזרת על עצמה :
  - ביצוע תנועת/תיפוף-גוף "תורי – תורכס"
  - (א= טפחות על ברכיים, ב= על כתפיים)
  - האם המנגינה חוזרת במדויק או בשינוי? סימון השינוי ע"י הצלבת הידיים הטופחות, ורישום: אא'-בב'
3. "תרגיל הנעליים" – סידור רצף נעליים לפי הואריאציות (נעל גבר שחורה, נעל סירה, נעל ספורט, נעל ריקוד, נעל צבאית....) – כמה נעליים צריך? מה במוסיקה "מתאים" לנעל שבחרנו?
4. "משחק המצעד" – עם מוביל מתחלף. שורת צועדים מחקה את המוביל באופן צעידתו, כשבכל ואריאציה חדשה מתחלף המוביל כשהראשון עובר לסוף השורה. כל מוביל מתאים את קצב ואופי הליכתו למוסיקה (אפשרית תוספת תנועתית בגוף).

5. תשבץ – התלמידים יאזינו לכל אחת מהופעות הנושא לפי הסדר (1-5) וירשמו מושג אחד בולט מ"מחסן המושגים". אם פתרו נכונה יתקבלו במשבצות המודגשות האותיות של מושג מרכזי ביצירה – מהו? ["וריאציה"].

			נ	ו	ס	י	נ	ו	א 1
					ה	פ	י	ש	נ 2
				ו	ד	נ	ש	ר	ק 3
ה	י	א	ל	ו	ק	י	ט	ר	א 4
						י	ט	ו	ט 5

המושג המרכזי ביצירה שהתקבל הוא:

ו	ר	י	א	צ	י	ה
---	---	---	---	---	---	---

תיבת המושגים

טוטי = נגינת כל התזמורת

קרשנדו = הגברה הדרגתית של עוצמת הנגינה משקט/פיאנו לחזק/פורטה

אוניסון = כל המבצעים מנגנים את אותו תפקיד – אותה מנגינה

ארטיקולציה = שילוב בין נגינת המנגינה בלגטו – וליווי בסטקטו

נשיפה = נגינת כלי נשיפה בלבד

6. "משחק המעגלים": התלמידים יושבים ב 2-3 מעגלים* כשכ"א מסמל אלמנט מוסיקלי אחר במרקם.

המעגל הפנימי (טמפו/דינמיקה)

המעגל האמצעי- מנגינה (ארטיקולציה, תזמור)

המעגל החיצוני- ליווי (ארטיקולציה, תזמור).

מאזינים ליצירה כשבכל וריאציה קמים להנפת השלטים אותם ילדים שהאלמנט שלהם נשמע.

נשיפה הקשה קשת

סטקטו מרקטו לגטו

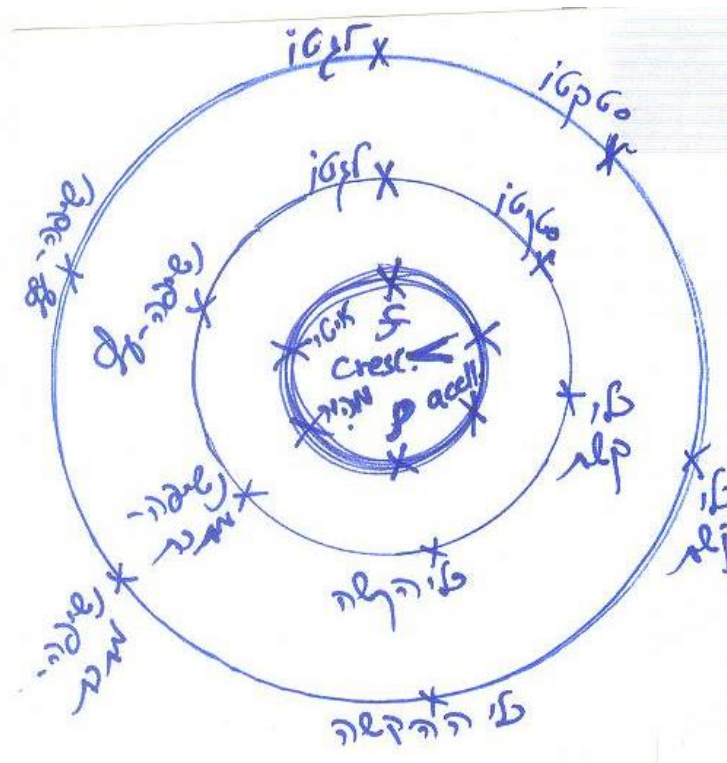
נמרץ מתון אצ'לרנדו

P F

ניתן להוסיף תפקיד של "עיתונאים" אשר רושמים את הרכב האלמנטים המשתנה עבור כל וריאציה.

* רצוי כמובן להתחיל ב-2 מעגלים בלבד:

הפנימי - והאמצעי (המנגינה)

7. מה בין אמנות המנדלה לבין "נושא וואריאציות"?

- מסגרת המעגל, הצורה המחזורית
- מוטיבים צורניים החוזרים בוריאנטים
- מבנה המבחין "הירארכית-פונקציונאלית" בין גרעין-ליבה-מרכז לבין הסובב לו, פיתוחו...פנים-חוץ
- וריאנטים חזותיים-צורניים של ניגודי חד מול מעוגל, צבע "חס" מול "קר", מעבר הדרגתי בין גוון בהיר לכהה
- המחשה ויזואלית של המכלול השלם המצטבר, בהקבלה לסופו של התהליך המוסיקלי-הלינארי המצטבר אצל המאזין.

